

# РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.1

DOI 10.26906/eir.2018.68.1021

## ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ ЗА ПОКАЗНИКАМИ ЇХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Іванова Н.С., кандидат економічних наук.  
Донецький національний університет економіки та торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)

© Іванова Н.С., 2018.

Стаття отримана редакцією 01.03.2018 р.

**Вступ.** Соціально-економічний розвиток регіонів сьогодні набуває особливої актуальності в умовах децентралізації управління. Вітчизняна законодавча база та більшість науковців розглядають регіон як адміністративно-територіальну одиницю регіонального рівня, що обґрунтовує використання даних соціально-економічного розвитку областей України для дослідження стану регіональної економічної безпеки.

**Огляд останніх джерел досліджень і публікацій.** На сьогодні не існує загальноприйнятої на державному рівні методики розрахунку регіональної економічної безпеки. Науковцями А.І. Сухоруковим та Ю.М. Харазішвілі [2] було впроваджено існуючу методику розрахунку рівня економічної безпеки України на регіональному рівні й подано у формі методичних рекомендацій, вона була вдосконалена та апробована А.М. Гуменюком [3]. Науковцем О.М. Любченко [4] наведено механізм впливу рівня соціально-економічного розвитку регіону на економічну безпеку України й запропоновано показники, що характеризують вплив соціально-економічного розвитку регіону на економічну безпеку України. Дослідники В.В. Дикань та О.Ю. Александрова [5] пропонують прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів як складову механізму забезпечення економічної безпеки регіону. Зазначені науковці як індикаторів рівня забезпечення економічної безпеки регіонів розглядають саме показники їх соціально-економічного розвитку.

**Постановка завдання.** Метою статті є дослідження соціально-економічних показників розвитку регіонів за визначеними раніше регіональними кластерами економічної безпеки для виявлення їх характерних ознак.

**Основний матеріал і результати.** У результаті попередніх досліджень ми визначили три групи регіонів (кластерів) за показниками їх соціально-економічного розвитку (табл. 1).

**Таблиця 1**  
**Регіональні кластери за станом економічної безпеки (за соціально-економічними показниками), 2015 р.**

Кластер	Склад регіонального кластера
«добре» («Д»)	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська
«достатньо» («ДС»)	Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська
«задовільно» («З»)	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька

*Джерело: розраховано та побудовано автором [6]*

Згідно з даними звітності Державної служби статистики України [7] основними соціально-економічними показниками розвитку регіонів визначено такі: чисельність наявного населення на 1 січня року, тис. осіб; кількість зайнятих економічною діяльністю, тис. осіб; наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн; витрати населення у розрахунку на одну особу, грн;

середньомісячна заробітна плата, грн; індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків; валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн; обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн грн; продукція сільського господарства (у постійних цінах), млн грн (у тому числі продукція рослинництва, продукція тваринництва); прийняття в експлуатацію загальної площі житла, тис. м<sup>2</sup>; роздрібний товарооборот підприємств (у фактичних цінах), млн грн; обсяг реалізованих послуг, млн грн; експорт товарів, млн дол. США; імпорт товарів, млн дол. США; експорт послуг, млн дол. США; імпорт послуг, млн дол. США; фінансовий результат до оподаткування, млрд грн (без урахування результатів діяльності бюджетних установ); капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млрд грн.

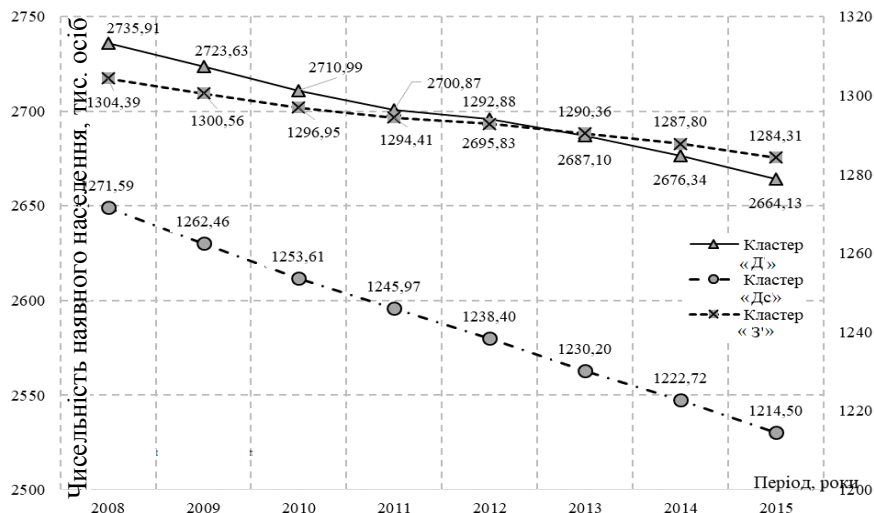
Згідно з методологічними поясненнями Державної служби статистики України [8] показник «наявне населення» характеризує чисельність населення, яке на момент перепису перебуває на певній території, враховуючи тимчасово проживаючих.

Зайняті – це особи, які [8]:

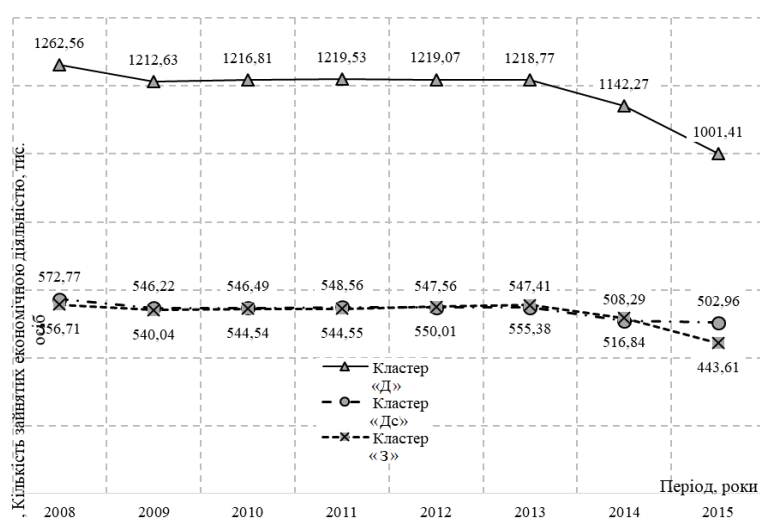
працювали впродовж обстежуваного тижня хоча б одну годину за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вигляді, індивідуально (самостійно), в окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві; працювали безкоштовно на підприємстві, у власній справі, що належить будь-кому з членів домогосподарства, або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності;

були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (справу), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з певних причин.

За результатами проведеного дослідження динаміки показників чисельності наявного населення регіональних кластерів можна зробити висновок про значну відмінність регіонального кластера зі станом економічної безпеки «добре» від інших регіональних кластерів (рис. 1).



а)



б)

**Рис. 1.** Динаміка показників чисельності наявного населення регіональних кластерів (а) та кількості зайнятих осіб (б), 2008 – 2015 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором

Так, на кінець 2015 року за кластером «Д» зафіксовано 2664,13 тис. осіб наявного населення, що на 119% більше за кластер із достатнім рівнем економічної безпеки «Дс» і на 107% більше за показником кластера із задовільним рівнем економічної безпеки «З».

Відповідно і за показником кількості зайнятих економічною діяльністю кластер «Д» має вищі значення – майже вдвічі більші за інші два регіональні кластери. При цьому вони між собою не мають значних відмінностей за згаданим показником.

Наступним показником соціально-економічного розвитку регіону Державна служба статистики визначає наявний дохід і характеризує як максимальний обсяг доходів, які можуть бути використані домашніми господарствами на придбання споживчих товарів та оплату послуг. Вони включають заробітну плату, прибуток, змішаний дохід, сальдо доходів від власності, соціальні допомоги, інші одержані поточні трансферти, за винятком сплачених, зокрема поточних податків на доходи й майно.

До витрат населення за методологічними поясненнями Держкомстату відносять: витрати на придбання товарів і послуг; сплачені доходи від власності; поточні податки на доходи, майно та інші поточні трансферти.

До основних показників соціально-економічного розвитку належить і середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, що визначається шляхом ділення нарахованого фонду оплати праці за відповідний період на середньооблікову кількість працівників і на кількість місяців у періоді.

Результати виконаного дослідження динаміки наявного доходу та витрат населення у розрізі визначених регіональних кластерів подано в табл. 2.

**Таблиця 2**

**Динаміка показників «наявний дохід населення», «витрати населення» та «середньомісячна заробітна плата», 2008 – 2015 рр. (за регіональними кластерами)**

Період	Кластер	Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн	Витрати населення у розрахунку на одну особу, грн	Середньомісячна заробітна плата, грн
2008 р.	Кластер «Д»	14373,33	16808,87	1776,71
	Кластер «Дс»	12543,06	13605,16	1468,78
	Кластер «З»	11284,34	12508,65	1473,38
2009 р.	Кластер «Д»	15209,74	17501,13	1881,00
	Кластер «Дс»	12797,49	14192,43	1575,56
	Кластер «З»	11558,49	13227,91	1566,38
2010 р.	Кластер «Д»	18869,96	21075,29	2206,71
	Кластер «Дс»	16021,07	16650,30	1861,33
	Кластер «З»	14421,88	15887,89	1864,00
2011 р.	Кластер «Д»	21919,67	25791,09	2608,43
	Кластер «Дс»	18636,06	20503,81	2163,11
	Кластер «З»	16999,46	19461,80	2144,50
2012 р.	Кластер «Д»	24689,59	29103,20	2964,14
	Кластер «Дс»	20781,16	23319,39	2505,00
	Кластер «З»	18759,18	22223,14	2472,13
2013 р.	Кластер «Д»	27013,46	31682,60	3185,00
	Кластер «Дс»	22728,19	24991,24	2703,78
	Кластер «З»	20429,94	23306,18	2674,63
2014 р.	Кластер «Д»	28152,83	35290,30	3379,00
	Кластер «Дс»	23885,64	28931,41	2890,33
	Кластер «З»	20446,29	25976,50	2827,25
2015 р.	Кластер «Д»	31314,54	42318,43	4134,14
	Кластер «Дс»	28310,72	37401,38	3449,22
	Кластер «З»	23290,59	32014,54	3298,63

*Джерело: побудовано автором на основі джерел [7; 8]*

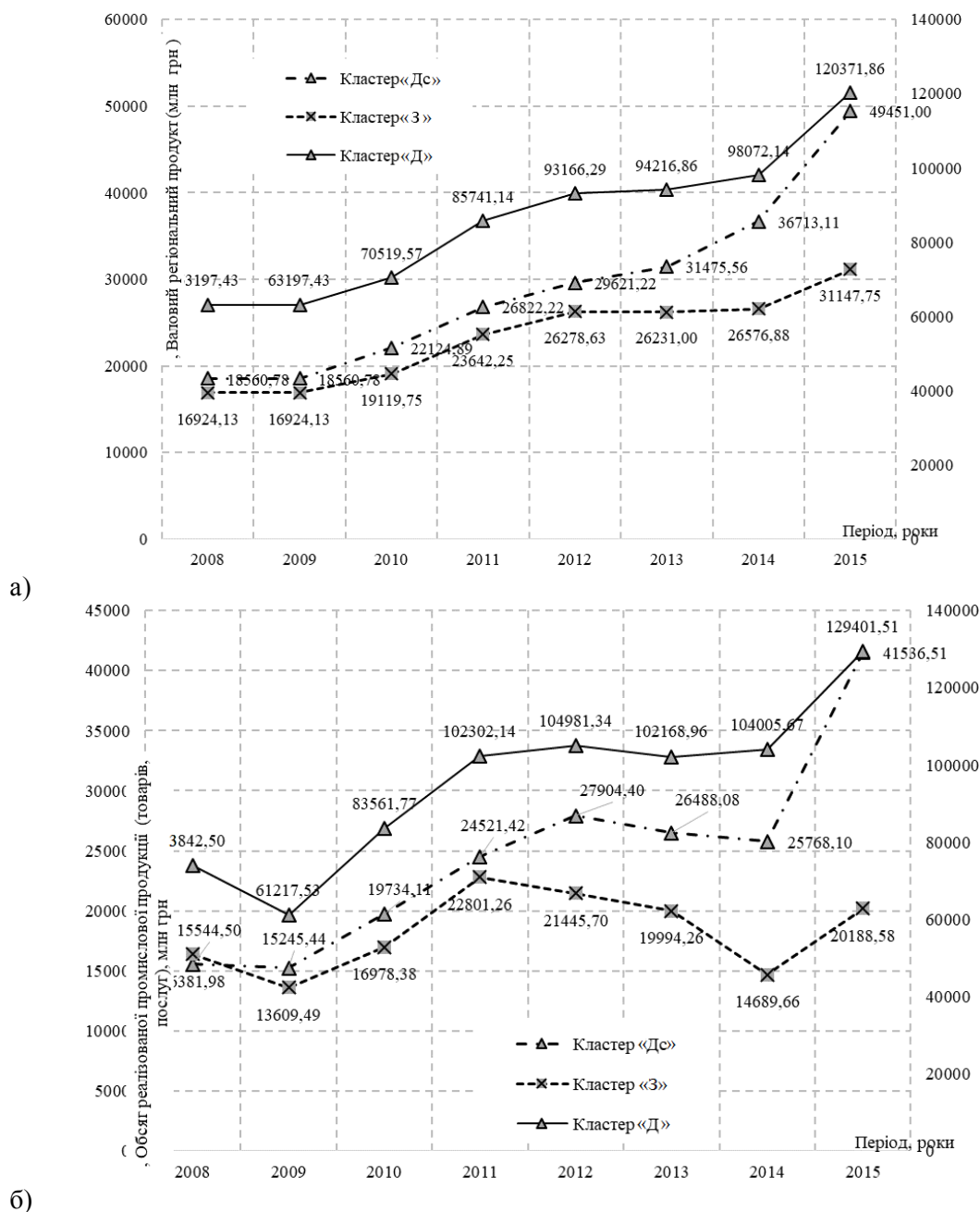
Дані наведені в таблиці 2 свідчать про відмінність кластера «Д»: за показниками 2008 – 2015 років представлений регіональний кластер має найвищі значення за показниками наявного доходу, витрат і середньомісячної заробітної плати населення.

На регіональному рівні узагальнюючим показником, який характеризує рівень розвитку економіки регіону, є валовий регіональний продукт (ВРП).

Валовий регіональний продукт у ринкових цінах визначається як сума валової доданої вартості всіх видів економічної діяльності, включаючи чисті податки на продукти.

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) визначається за ціною продажу відвантаженої готової продукції (товарів, послуг), що зазначена в оформлених як підстава для розрахунків з покупцями (замовниками) документах (уключаючи продукцію (товари, послуги) за бартерним контрактом).

Результати здійсненого дослідження динаміки показників ВРП та обсягу реалізованої промислової продукції у розрізі регіональних кластерів дозволяють стверджувати про наявність позитивних тенденцій до збільшення (рис. 2).



**Рис. 2. Динаміка показників ВРП (а) та обсягу реалізованої промислової продукції (б) у розрізі регіональних кластерів, 2008 – 2015 рр.**

*Джерело: розраховано та побудовано автором*

За даними 2015 року, валовий регіональний продукт у розрізі регіональних кластерів найвище значення має кластер «Д», яке вище у 2,5 та 3 рази відносно кластерів «Дс» та «З» відповідно. Подібна ситуація спостерігається і за показником обсягу реалізованої промислової продукції, значення якого за кластером «Д» вище у 3 та 6 разів відносно кластерів «Дс» і «З» відповідно. При цьому за результатами 2015 року значне зростання наведених показників спостерігається за регіональним кластером із достатнім рівнем економічної безпеки.

Валова продукція сільського господарства – вартісне вираження продукції рослинництва та тваринництва, виробленої впродовж певного періоду часу. Включає в себе поряд з товарною продукцією, призначеною для реалізації, продукти сільськогосподарського походження, спожиті у процесі виробництва, а саме: насіння і корми, а також роботи, пов'язані з вирощуванням урожаю майбутнього року. До складу продукції сільського господарства не включається вирощування лісових насаджень, продукція рибальства, рибництва, промислова продукція (навіть якщо вона виготовлена сільськогосподарськими підприємствами, наприклад масло тваринне, олія, сири, консерви тощо) та продукція забою худоби (м'ясо, шкури) [8].

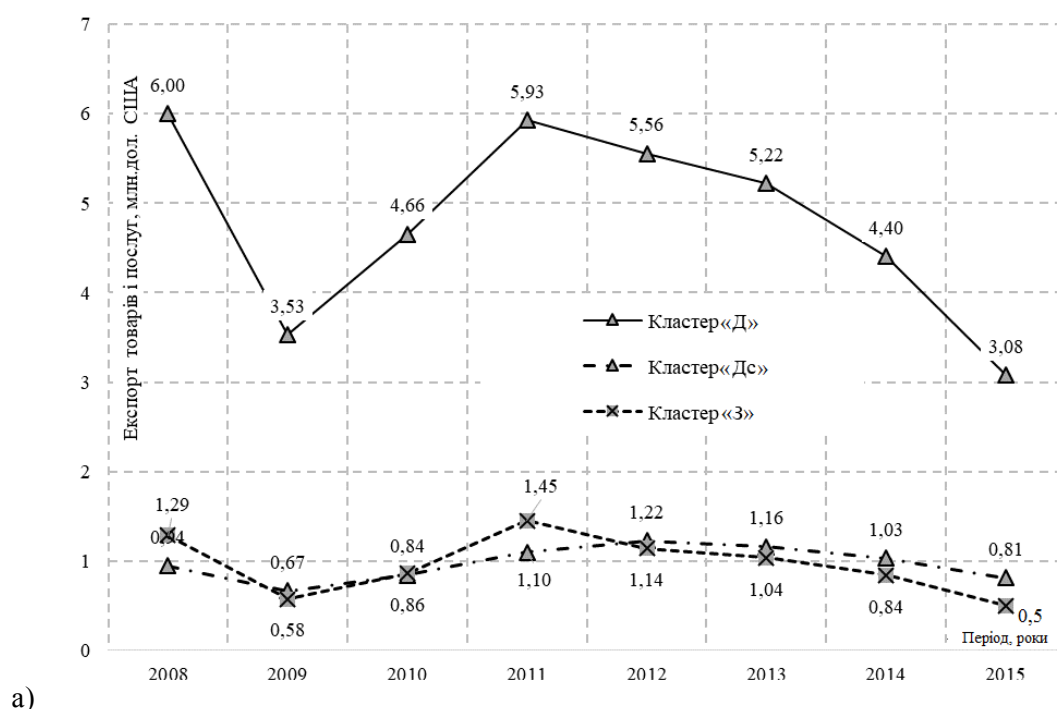
Найвище значення за показниками продукції сільського господарства й продукції рослинництва має регіональний кластер із достатнім рівнем економічної безпеки, відповідно: на 7% більше значення кластера «Д» та на 95% кластера «З»; на 10% – кластера «Д» та на 122% – кластера «З».

Роздрібний товарооборот регіонального кластера «Д» перевищує значення показників інших кластерів майже втричі. Роздрібний товарооборот – це частина обороту підприємств за видом економічної діяльності «роздрібна торгівля», який включає дохід від перепродажу безпосередньо населенню споживчих товарів (за готівку, банківські платіжні картки тощо) через магазини, Інтернет-магазини, аптеки, автозаправні станції, кіоски, лотки, намети, фірми поштового замовлення тощо, з урахуванням суми непрямих податків на продані споживчі товари (ПДВ, акцизний збір тощо).

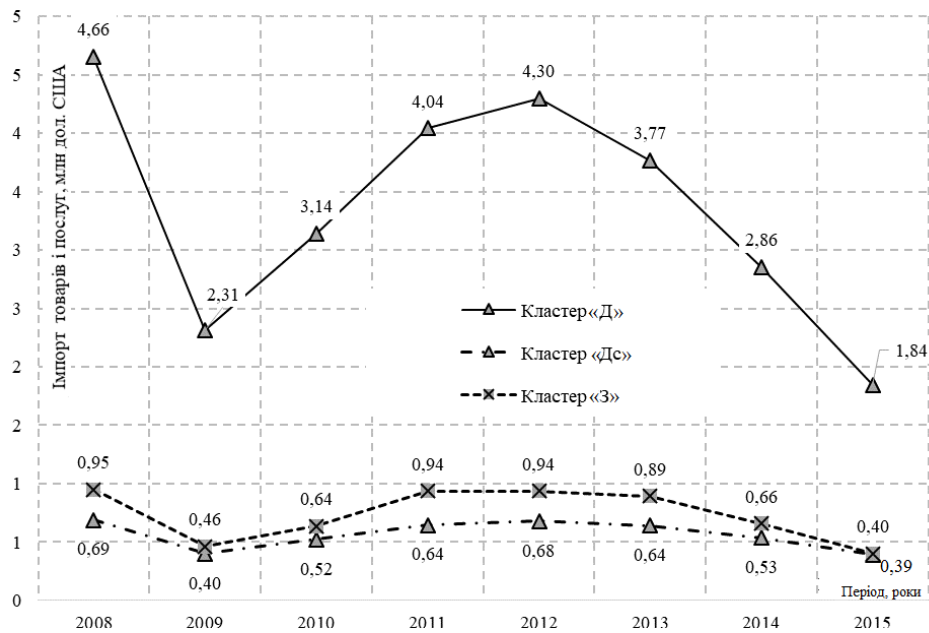
Так, за результатами 2015 року роздрібний товарооборот регіонального кластера «Д» склав 31,35 млрд грн, при цьому регіональні кластери з достатнім і задовільним рівнем економічної безпеки мали, відповідно 10,44 та 9,1 млрд грн.

Дані статистики зовнішньої торгівлі товарами формуються на основі Методологічних положень статистики зовнішньої торгівлі України товарами, затверджених наказом Держкомстату України від 07.12.2006 № 588 [9].

Результати виконаного дослідження динаміки експорту й імпорту товарів і послуг у розрізі регіональних кластерів наведено на рис. 3.



а)



б)

Рис. 3. Динаміка показників експорту (а) та імпорту (б) товарів і послуг у розрізі регіональних кластерів, 2008 – 2015 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором

Дані рисунка 3 свідчать про наявність тенденції до зменшення показників як експорту, так і імпорту товарів (послуг) за всіма наведеними регіональними кластерами. За результатами 2015 року найбільше зменшення спостерігається за кластером «З»: експорт зменшився на 40%, імпорт – на 39%, за кластером «Д» – на 30 та 35% відповідно; за кластером «З» – на 21 і 27% відповідно.

Наступним показником, який урахується при дослідженні регіональної економічної безпеки й належить до основних показників соціально-економічного розвитку, є фінансовий результат до оподаткування (прибуток, збиток). Згідно з методологічними поясненнями Держкомстату він визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових, та інших витрат (збитків).

Дослідження динаміки зазначеного показника у розрізі визначених регіональних кластерів дозволили зробити висновок про наявність від'ємного значення фінансового результату за даними 2014 та 2015 років рис. 4.

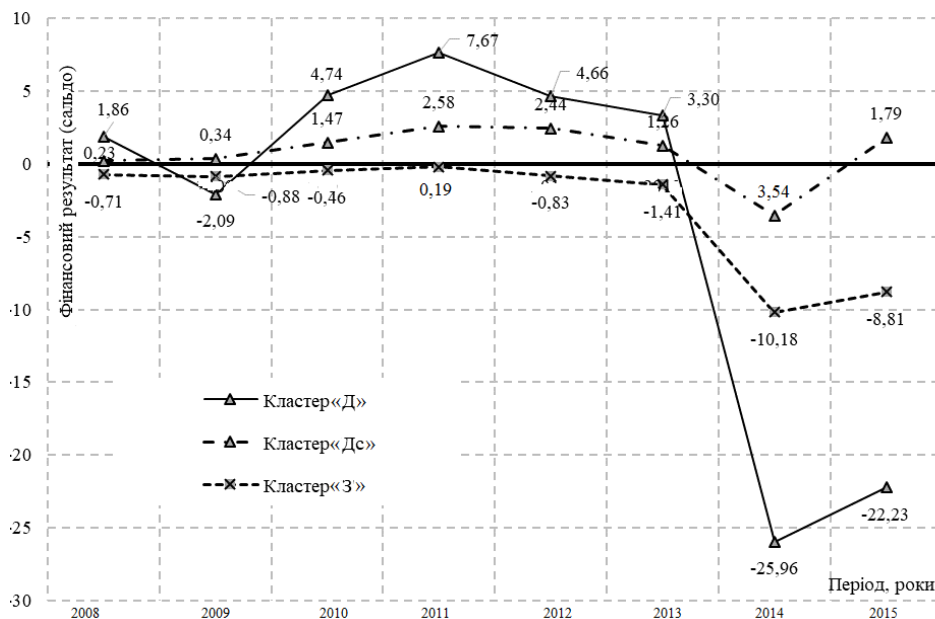


Рис. 4. Динаміка фінансового результату до оподаткування (прибуток, збиток) у розрізі регіональних кластерів, 2008 – 2015 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором

Отже, дані рис. 4 свідчать, що протягом 2009 – 2013 рр. регіональні кластери «Д» та «Дс» мали позитивне значення фінансового результату, тобто зафіксовано прибуток. За результатами 2014 року спостерігається значне зменшення до від'ємного значення. Протягом 2015 року поліпшити фінансовий результат вдалося лише регіональному кластерові з достатнім рівнем економічної безпеки («Дс»). Регіональним кластерам «Д» та «З» вдалося зменшити збиток, але фінансовий результат ще мав від'ємне значення. Протягом усього періоду дослідження регіональний кластер із задовільним рівнем економічної безпеки мав від'ємне значення фінансового результату – збиток.

**Висновки.** За результатами здійсненого дослідження можна зробити такі висновки:

– регіональний кластер із значенням економічної безпеки «добре» («Д») за даними 2015 р. має найвищі значення таких показників: чисельність населення, кількість зайнятих економічною діяльністю, наявний дохід і витрати населення, середньомісячна заробітна плата, валовий регіональний продукт, обсяг реалізованої промислової продукції, роздрібний товарооборот підприємств, експорт та імпорт товарів і послуг. Середнє значення має показник обсягу продукції сільського господарства (в т.ч. рослинництва);

– регіональний кластер із достатнім рівнем економічної безпеки («Дс») характеризується найвищим значенням обсягів продукції сільського господарства (в т.ч. рослинництва); середніми значеннями таких показників: кількість зайнятих економічною діяльністю, наявний дохід і витрати населення, середньомісячна заробітна плата, валовий регіональний продукт, обсяг реалізованої промислової продукції, роздрібний товарооборот підприємств, експорт та імпорт товарів і послуг;

– регіональний кластер із задовільним рівнем економічної безпеки («З») характеризується середнім значенням показника чисельності населення та найнижчими значеннями всіх інших показників соціально-економічного розвитку регіону.

Отже, в результаті виконаного дослідження ми запропонували характеристики регіональних кластерів економічної безпеки за показниками їх соціально-економічного розвитку. У подальших дослідженнях доцільно здійснити розрахунок впливу кожного із розглянутих показників соціально-економічного розвитку регіонів на рівень їх економічної безпеки з метою формування моделі оцінювання рівня економічної безпеки регіонів методом багатовимірної статистики.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Сухоруков А.І. Ефективність соціально-економічного розвитку та економічна безпека регіону (на прикладі Закарпатської області); аналіт. Доп. / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2013. – 32 с.
2. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 2.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.expertua.info/document/archive/law5xwqoi/index.htm>.
3. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія / А. М. Гуменюк. – К. : НІСД, 2014. – 468 с.
4. Любченко О. М. Показники і критерії оцінки економічної безпеки регіону / О. М. Любченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2347/1/42.pdf>
5. Дикань В.В. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії / В.В. Дикань, О.Ю. Александрова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. – № 58. – С. 18 – 25.
6. Іванова Н.С. Ідентифікація однорідності об'єктів системи антикризового управління методом кластеризації [Текст] / Н. С. Іванова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2017. – № 4. – С. 188 – 198. – DOI: 10.21272/mmi.2017.4-16
7. Регіони України у 2016 році: статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 299 с.
8. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Методологічні положення статистики зовнішньої торгівлі України товарами: затв. наказом Державного комітету статистики від 07.12.2006 № 588 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [uz.ukrstat.gov.ua](http://uz.ukrstat.gov.ua)

**REFERENCES:**

1. Pro zatverdzhennya metodiki rozrakhunku rivnya ekonomichnoi bezpeki Ukraini: nakaz Ministerstva ekonomika Ukraini vid 2.03.2007 r. № 60 [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www/expertua.info/document/archivepa/law5xwqoi/index.htm>.
2. Sukhorukov A.I. Yefektivnist sotsialno-ekonomichnogo rozvitku ta ekonomichna bezpeka regionu (na prikladi Zakarpatskoi oblasti); analit. Dop. / A.I.Sukhorukov, Yu.M.Kharazishvili. – K.: NISD, 2013. – 32 s.
3. Gumenyuk A.M. Bezpeka strukturno-institutsionalnoi transformatsii ekonomiki regionu: teoretichni osnovi ta prikladni aspekti: monografiya / A. M. Gumenyuk. – K.: NISD, 2014. – 468 s.
4. Lyubchenko O. M. Pokazniki i kriteriium otsinki ekonomichnoi bezpeki regionu / O. M. Lyubchenko // [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu:<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2347/1/42.pdf>
5. Dikan V.V. Mekhanizm zabezpechennya ekonomichnoi bezpeki regionu: sutnist, skladovi, napryami dii [Yelektronniy resurs] / V.V. Dikan, O.Yu. Aleksandrova // Visnik ekonomiki transportu i promislivosti. – 2017. – № 58. – S. 18-25.
6. Ivanova, N. S. Identifikatsiya odnoridnosti ob'ektiv sistemi antikrizovogo upravlinnya metodom klasterizatsii [Tekst] / N. S. Ivanova // Marketing i menedzhment innovatsiy. – 2017. – № 4. – S. 188-198. – DOI: 10.21272/mmi.2017.4-16
7. Regioni Ukraini u 2016 rotsi: statistichniy zbirnik. – K. : Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini, 2016. – 299 s.
8. Sayt Derzhavnoi sluzhbi statistiki Ukraini [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Metodologichni polozhennya statistiki zovnishnoi torgivli Ukraini tovarami : zatv. nakazom Derzhavnogo komitetu statistiki vid 07.12.2006 № 588 [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : [uz.ukrstat.gov.ua](http://uz.ukrstat.gov.ua)

UDC 338.1

**Nataliia Ivanova**, PhD (Economics), Associate Professor. Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tuhan-Baranovsky, Kryvyi Rih.

**Characteristics of Economic Security of Regions According with Their Social and Economic Development.** Introduction. The article analyzes the main indicators of social and economic development of regional clusters for the researching of their economic security level. The necessity and expediency of research of regional economic security are substantiated particularly on the basis of dynamics of social and economic indicators of regional development.

Purpose of the study. To study social and economic indicators of the development of regions according to previously defined regional clusters of economic security.

Methods: Methods of theoretical generalization were used to study and systematize the results of the study. Methods of analysis and synthesis in the study of the dynamics of indicators. The method of comparison allowed to determine the common and distinctive features of the research results of the basic social and economic indicators of regional clusters.

Results The results of the analysis allowed to distinguish the differences between the regional clusters of economic security for each individual indicator of social and economic development. So, as a result of our research, we have determined that the best values of the indicators of social and economic development are the regional cluster with a level of economic security “good”, its indicator significance very differs from the value of indicators of other regional clusters. The cluster with a sufficient level of economic security has average values of indicators of social and economic development. The least of them is observed by a regional cluster with a satisfactory level of economic security.

Conclusion The applied type of the presented research results is grounded in their practical application for the assessment of regional economic security. It is expedient to develop models for assessing regional economic security for the represented regional clusters in our further researches.

**Keywords:** region, regional cluster, social and economic indicators of the region, regional economic security.



УДК 338.1

**Іванова Наталя Сергіївна**, кандидат економічних наук, доцент. Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг). **Характеристика економічної безпеки регіонів за показниками їх соціально-економічного розвитку.** Розглянуто основні показники соціально-економічного розвитку регіональних кластерів для вивчення рівня їх економічної безпеки. Обґрунтовано необхідність і доцільність дослідження регіональної економічної безпеки саме на основі динаміки соціально-економічних показників розвитку регіонів. Визначено подальші напрями дослідження.

**Ключові слова:** регіон, регіональний кластер, соціально-економічні показники регіону, регіональна економічна безпека.

УДК 338.1

**Іванова Наталья Сергеевна**, кандидат экономических наук, доцент. Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского (г. Кривой Рог). **Характеристика экономической безопасности регионов по показателям их социально-экономического развития.** Рассмотрены основные показатели социально-экономического развития региональных кластеров для изучения уровня их экономической безопасности. Обоснованы необходимость и целесообразность исследования региональной экономической безопасности именно на основе динамики социально-экономических показателей развития регионов. Определены дальнейшие направления исследования.

**Ключевые слова:** регион, региональный кластер, социально-экономические показатели региона, региональная экономическая безопасность.